

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

3 СОН, 2 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 3, ВЫПУСК 2

LAWYER HERALD

VOLUME 3, ISSUE 2

TOSHKENT-2022

**КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ.
МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ**

1. РАХМОНОВ Зафаржон Зайниддинович ДАВЛАТ ХИЗМАТИ ВА ДАВЛАТ ФУҚАРОЛИК ХИЗМАТИНИНГ ЎЗАРО ФАРҚЛИ ТОМОНЛАРИ	8
2. ХУДЖАМОВА Камола СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ КОНСТИТУЦИОННОГО ПРАВА В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО И ЦИФРОВОГО ОБЩЕСТВА	13
3. ХАМРОЕВ Элдор Отамуродович СТАТУС СТОЛИЦЫ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН – ГОРОД ТАШКЕНТА КАК ГОРОД РЕСПУБЛИКАНСКОГО ПОДЧИНЕНИЯ.....	23

**ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ.
ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ**

4. БАБАКУЛОВ Зафар Курбонназарович ТОВАР БЕЛГИСИГА ПАРОДИЯ ЁКИ КИНОЯ: ҚОНУНИЙ ЁКИ НОҚОНУНИЙ ҲИСОБЛАШ МАСАЛАСИ.....	32
5. DJUMANOV Askar LEGAL ANALYSIS OF MONEY AS THE OBJECT OF CIVIL RIGHTS	38
6. ДЖАМБАКИЕВА Феруза Бахтахуновна ТАДБИРКОРЛИК СОҲАСИДА ВОСИТАЧИЛИК ШАРТНОМАСИНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ.....	43
7. МАҲМУДХОДЖАЕВА Умида Муминовна БОЛАДАН АЛОҲИДА ЯШАЁТГАН ОТА (ОНА)НИНГ ОТА-ОНАЛИК ҲУҚУҚЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШ МУАММОЛАРИ.....	48
8. БАҲРАМОВА Моҳинур Бахрамовна ХАЛҚАРО АРБИТРАЖ НИЗОЛАРИНИ СУНЪИЙ ИНТЕЛЛЕКТ ТОМОНИДАН ҲАЛ ЭТИЛИШИ МАСАЛАЛАРИ	54
9. АБДУҚОДИРОВ Абдурауф Баходир ўгли ЮРИДИК ШАХС МИЛЛАТИНИ АНИҚЛАШДА НАЗОРАТ МЕЗОНИНИ ҚЎЛЛАШ МУАММОЛАРИ	62

**ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ**

10. АДИЛОВ Бахрамбек Кахраманович ЖИНОИЙ ЖАЗОНИ ИЖРО ЭТИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАРТИБГА СОЛУВЧИ ҚОНУН ҲУЖЖАТЛАРИНИНГ ТАВСИФИ ВА ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	68
11. DJALILOV Furkat ISSUES OF LIABILITY FOR CRIMES RELATED TO THE PROPERTY INTERESTS OF A CIVIL SERVANT IN THE CRIMINAL LAW OF SOME FOREIGN COUNTRIES	76

**ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА,
ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ**

12. НИЯЗОВ Максуд Кадамович ДОПУСТИМОСТЬ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ, ПОЛУЧЕННЫХ В ПРОЦЕССЕ ПРИМЕНЕНИЕ МЕР ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРИНУЖДЕНИЯ НА СТАДИИ ДОСЛЕДСТВЕННОЙ ПРОВЕРКИ.....	84
---	----

13. ГОФУРОВ Бобур Аскаржон угли ПРЕДВАРИТЕЛЬНОЕ СЛУШАНИЕ ПО УГОЛОВНОМУ ДЕЛУ: ВОПРОСЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ.....	95
--	----

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

14. САИДОВА Лола Абдувахидовна ГЕНДЕРНЫЕ АСПЕКТЫ ДОСТИЖЕНИЯ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ	100
15. АЗХОДЖАЕВА Роза Алтыновна МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ГЕННО-МОДИФИЦИРОВАННЫХ ПРОДУКТОВ В РАМКАХ ВТО	106

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

16. ИШАНХОДЖАЕВ Саидахмад Акрамович ЎЗБЕКИСТОНДА ТОВАР-ХОМ АШЁ БИРЖА САВДОЛАРИДА ПРОФЕССИОНАЛ ФАОЛИЯТНИ ТАРТИБГА СОЛИШГА ОИД АЙРИМ МАСАЛАЛАР	112
17. САФАРОВ Темур Уктамович ДАВЛАТ ҲОКИМИЯТИ ВА БОШҚАРУВИ ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ ОЧИҚЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ	120
18. ТИЛЛАБОЕВ Шохрухбек ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ОПЫТА ВЕЛИКОБРИТАНИИ И ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА В СФЕРЕ ЗАЩИТЫ ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН	125
19. ТОШБОЕВА Робия Собировна ТРАНСГРАНИЧНЫЕ ВОДЫ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ВОДНО-КАДАСТРОВОЙ ИНФОРМАЦИИ УЗБЕКИСТАНА.....	131

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

ИШАНХОДЖАЕВ Саидахмад Акрамович

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ҳузуридаги Қонунчилик
муаммолари ва парламент тадқиқотлари институти бош илмий ходими
E-mail: Saidaxamdixon 76 @ mail.ru

ЎЗБЕКИСТОНДА ТОВАР-ХОМ АШЁ БИРЖА САВДОЛАРИДА ПРОФЕССИОНАЛ ФАОЛИЯТНИ ТАРТИБГА СОЛИШГА ОИД АЙРИМ МАСАЛАЛАР

For citation (иқтибос келтириш учун, для цитирования): ИШАНХОДЖАЕВ С.А.
Ўзбекистонда товар-хом ашё биржа савдоларида профессионал фаолиятни тартибга
солишга оид айрим масалалар // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. №
3 (2022) Б. 112-119.

 3 (2022) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2022-3-16>

АННОТАЦИЯ

Мақолада Ўзбекистон Республикасида фаолият юритаётган биржалар фаолияти ва профессионал иштирокчилар фаолияти таҳлил этилган бўлиб, унинг асосида қонунчиликни такомиллаштириш бўйича айрим таклифлар илгари сурилган.

Калит сўзлар: биржа, лицензия, биржа аъзолари, битм, манипуляция, деривативлар, фьючерс савдолари, ҳисоб-китоб клиринг операциялар, жарима.

ИШАНХОДЖАЕВ Саидахмад Акрамович

Главный научный сотрудник Института проблем законодательства и
парламентских исследований при Олий Мажлисе Республики Узбекистан,
кандидат юридических наук
E-mail: Saidaxamdixon 76 @ mail.ru

ВОПРОСЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ТОРГОВЛЕ ТОВАРНОЙ БИРЖИ В УЗБЕКИСТАНЕ

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется деятельность бирж, и их профессиональных участников, действующих в Республике Узбекистан, на основе указанных проблем, выдвигаются некоторые предложения по совершенствованию законодательства.

Ключевые слова: биржа, лицензия, участники биржи, соглашение, манипуляции, деривативы, торговля фьючерсами, расчетно-клиринговые операции, штрафы.

ISHANKHODZHAEV Saidakhmad

Chief Researcher of the Institute of Problems of Legislation and Parliamentary Studies under the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan,
Candidate of Legal Sciences
E-mail: Saidaxamdixon 76 @ mail.ru

GOOD ISSUES REGULATING PROFESSIONAL ACTIVITIES IN TRADE OF THE COMMODITY EXCHANGE IN UZBEKISTAN

ANNOTATION

The article analyzes the activities of exchanges operating in the Republic of Uzbekistan, and the activities of professional participants and on its basis some proposals are made to improve the legislation.

Keywords: exchange, license, exchange participants, agreement, manipulations, derivatives, futures trading, settlement and clearing operations, fines.

Мамлакатимизда қулай ишбилармонлик муҳитини яратиш ва тадбиркорликни жадал ривожлантириш борасида қатор ижобий ўзгаришлар амалга оширилмоқда. Ўз ўрнида тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўтказиш ва ҳисобга қўйиш борасида ҳам қонунчиликда муҳим қарорлар қабул қилиниб, давлат рўйхатидан ўтказиш ва ҳисобга қўйишни автоматлаштирилган тизими босқичма-босқич ишлаб чиқилиб, амалиётга тадбиқ этилмоқда. Бу эса аҳоли ҳамда хорижий инвесторларнинг ўз шахсий бизнесини йўлга қўйиш ва ривожлантириш учун муҳим омил бўлиб хизмат қилмоқда [1].

Сўнгги беш йилда бу соҳани ривожлантиришга қаратилган 2 мингга яқин қонун, фармон ва қарорлар қабул қилинди.

Шу аснода бизнес учун **114** та лицензия ва рухсатнома бекор қилинди, **33** та фаолият тури хабардор қилиш тартибига ўтказилди. Рухсатномаларни расмийлаштириш тартиблари соддалаштирилиб, муддатлари ўртача **2** бараварга қисқартирилди. Ортиқча текширишлар, нақд пул, валюта ва хомашё бўйича кўплаб чекловларга барҳам берилди [2].

Хусусан, **2022 йил**нинг январь-март ойлари якунлари бўйича кичик (бизнес) тадбиркорлик субъектлари томонидан **65 941,1** млрд. сўм миқдорида қўшилган қиймат ёки иқтисодиётдаги ялпи қўшилган қийматнинг **44,7** % яратилган бўлиб, шундан **28,5** % қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик хўжалиги, **13,1** % саноат, **12,4** % қурилиш тармоқлари ва **46,0** % хизматлар соҳасига тўғри келмоқда

Маълумот учун, **2021 йил** январь-март ойлари якунлари бўйича кичик (бизнес) тадбиркорлик субъектлари томонидан **52 510,9** млрд. сўм миқдорида ёки **45** % қўшилган қиймат яратилган бўлиб, шундан **32,2** % қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик хўжалиги, **14,1** % саноат, **13,2** % қурилиш тармоқлари ва **40,5** % хизматлар соҳасига тўғри келган [3].

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон Фармони билан тасдиқланган 2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясини “Инсон қадрини улуғлаш ва фаол маҳалла йили”да амалга оширишга оид Давлат дастурининг **131**-банди **3**-кичик банди билан товар-хом ашё биржалари ва унинг профессионал иштирокчиларининг фаолиятини давлат томонидан тартибга солишни такомиллаштириш вазифаси белгиланган.

Ўзбекистон Республикасида биржа ва биржа фаолиятини тартибга солишга оид **5** та қонун, Ўзбекистон Республикаси Президентининг **7** та фармони ва **10** та қарори, Вазирлар Маҳкамасининг **15** та қарори ҳамда **2** та идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжат қабул қилинган.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикасида **валюта, фонд, товар-хом ашё ва крипто биржалар** фаолият кўрсатмоқда. Хусусан, товар-хом ашё биржаси биржа савдоларида 2019 йилда **37,6** трлн сўмлик **437** мингта битим, 2020 йилда **46,7** трлн сўмлик **480** мингта битим ва 2021 йилда **74,5** трлн сўмлик **390** мингта битим тузилган бўлиб, охириги 3 йилда товар айланмаси **2 бараварга** ўсган.

Шу билан бирга, товар-хом ашё биржа савдолари орқали ички бозорда юқори ликвидли ва (ёки) монопол турдаги сотиладиган маҳсулотлар рўйхати **27** тадан **45** тагача кенгайтирилган. Иккита биржадан фақат “Ўзбекистон Республикаси товар-хом ашё биржаси” АЖ томонидан коррупцияга қарши курашиш юзасидан комплаенс назорат тизими ҳамда

битимларни QR-code билан тасдиқлаш механизми жорий этилган [4].

Амалдаги товар-хом ашё, фонд ва валюта биржалари фаолиятининг **алоҳида мезонлари ва хусусияти мавжуд бўлса-да**, ушбу турдаги биржалар фаолиятига тааллуқли нормалар ушбу Ўзбекистон Республикасининг “Биржалар ва биржа фаолияти тўғрисида”ги Қонуни (бундан буён матнда Қонун деб юритилади) билан тартибга солиб келинмоқда.

Масалан, Қонун 10-моддасининг биринчи қисми, 15-моддасининг биринчи, иккинчи қисмлари товар-хом ашё биржаларига ва учинчи қисми фонд биржаларига ҳамда тўртинчи қисми валюта биржаларига тааллуқлидир. Шунингдек, республикада крипто-биржаси фаолият юритаётган бўлса-да, уларнинг фаолияти мазкур Қонун билан тартибга солинмаган.

Маълумот учун: валюта ва фонд биржаларининг фаолияти алоҳида Ўзбекистон Республикасининг “Валютани тартибга солиш тўғрисида”ги ва “Қимматли қоғозлар бозори тўғрисида”ги Қонунлар билан тартибга солинади.

Бундан ташқари, биржалар фаолиятини назорат қилиш алоҳида давлат органлари, масалан Фонд биржаси – Молия вазирлиги, Валюта биржаси – Марказий банк, Товар-хом ашё биржалари – Монополияга қарши курашиш қўмитаси, Крипто-биржа – Ўзбекистон Республикаси истиқболли лойиҳалар миллий агентлиги томонидан амалга оширилади.

Мазкур Қонунда алоҳида биржалар фаолиятини тартибга солишнинг аниқ нормалари ва мезонлари келтирилмаган.

Мисол учун, товар-хом ашё биржалари фаолиятини лицензиялаш тартиби қонуности ҳужжати (Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 4 февралдаги 66-сон қарори) билан белгиланган талаблар бугунги иқтисодий ва технологик ривожланиш босқичига **умуман мос** келмайди. Ушбу икки соҳада алоҳида ваколатли орган мавжуд бўлса-да лицензиялаш талаблари, товар-хом ашё ва фонд биржалари каби бирдек татбиқ этилади.

Амалдаги қонун ҳужжатлари ва ҳуқуқни қўллаш амалиётининг таҳлили шуни кўрсатмоқдаки, товар-хом ашё биржа савдоларининг ривожланиш суръатига салбий таъсир этувчи қуйидаги муаммолар мавжуд:

Қонуннинг 20-моддасида биржа фаолиятини амалга оширишдаги чекловлар келтирилган. Шу билан бирга, ушбу чекловлар умумий кўринишда бўлиб, аниқ ҳолатлар келтирилмаган. Натижада улар ҳуқуқни қўллаш амалиётида қатор ноаниқлик, қийинчиликларни келтириб чиқаради ва қонунни амалга оширувчига дискреция ваколатларини беради.

Биринчидан, Қонунда биржа иштирокчилари учун тенг шароитлар яратилмаган:

Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 382-моддаси биринчи қисмида агар ушбу Кодексда, бошқа қонунларда ёки шартномада бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, шартнома тарафларнинг келишувига мувофиқ ўзгартирилиши ва бекор қилиниши мумкинлиги белгиланган.

Шу билан бирга, Ўзбекистон Республикасининг “Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг шартномавий-ҳуқуқий базаси тўғрисида”ги Қонуни 15-моддасининг биринчи қисмида агар қонунчиликда ёки шартномада бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса, хўжалик шартномаси тарафларнинг келишувига мувофиқ ўзгартирилиши ва бекор қилиниши мумкинлиги кўрсатилган.

Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 17 январда “Биржа ва кўргазма-ярмарка савдоларини тартибга солишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 33-сонли қарорининг 41-бандида тузилган битимларни ёпиш қуйидаги ҳолатларда амалга оширилиши белгиланган:

- клиринг иштирокчилари – сотувчи ва харидор жарима тўлаб/тўламасдан битимни ёпишга ўзаро рози бўлганда;

- клиринг иштирокчилари – сотувчи ва харидорнинг шартномада кўрсатилган муддат давомида эътирозлари бўлмаганда, жарималарсиз.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, битимнинг томонлар келишуви қуйидаги ҳолатларга олиб келяпти:

коррупцион муҳитга;

бошқа қатнашаётган иштирокчиларга нисбатан тенг бўлмаган шароитларни яратишга ва шу орқали шаклланимоқда.

Маълумот учун: Ўрганиш натижаларига кўра, 2021 йилда биржа савдоларида тузилган **22 559 та** битим, жумладан, **12 270 та** битим (**54 фоизи**) томонларнинг ўзаро келишуви билан жаримасиз бекор қилинган. Қолган **10 289 та** бекор қилинган битимдан **9 650 таси** бўйича **3**

721 та харидорга 52 млрд сўмлик, 235 та битим бўйича 69 та сотувчига 1,3 млрд сўмлик ва 404 та битим бўйича 253 та биржа аъзоларига 0,3 млрд сўмлик жарима ундирилган.

Таклиф: Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси ва Ўзбекистон Республикасининг “Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг шартномавий-ҳуқуқий базаси тўғрисида”ги Қонуни тегишли моддаларига асосан барча мижозларга тенг шароитлар яратилиши учун “Биржалар ва биржа фаолияти тўғрисида”ги Қонуннинг 19-моддасига “Тузилган биржа битимларининг бажарилишини таъминлаш”га қўшимча киритиш зарур. Хусусан, биржалар тузилган биржа битимларининг бажарилишини таъминлаш учун қонунчиликка мувофиқ бошқа шарт-шароитларни ҳам яратиш мумкин. Бунда товар-хом ашё биржалари савдоларида тузилган битим фақат битим тарафи мажбуриятни лозим даражада бажаришга енгиб бўлмайдиган куч, яъни фавқулодда ва муайян шароитларда олдини олиб бўлмайдиган вазиятлар (форс-мажор) туфайли имкон бўлмаганлигини исботласа, жаримасиз бекор қилинади. Қарздорнинг шартлашувчи шериклари томонидан мажбуриятларнинг бузилиши, мажбуриятни бажариш учун зарур товарларнинг бозорда йўқлиги, қарздорда зарур пул маблағларининг бўлмаганлиги бундай вазиятлар жумласига кирмайди.

Иккинчидан, бугунги кун ҳолатига электрон биржа савдолари тизимининг мавжудлиги талаби Вазирлар Маҳкамаси қарори ва электрон биржа савдолари тизимларига қўйиладиган талаблар идоровий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан белгиланган.

Ваколатли давлат органи томонидан “Республика кўп тармоқли агросаноат товар хом-ашё биржаси” АЖ фаолиятида 2021 йил август ойида ўтказилган текшириш натажасига кўра, жамият томонидан ҳисоб-китоб клиринг операциялар, биржа савдолари бўйича ҳисоботлар тайёрлаш электрон дастурсиз, яъни кўлбола усулда юритилгани аниқланган.

Ушбу ҳолат замонавий рақамли тараққиётга мос келмайди, шунигиндек, инсон омилининг мавжудлиги сабабли хатоларга ва қонун бузилишларга олиб келиши мумкин.

Таклиф:

1. Товар-хом ашё биржалари электрон биржа савдолари тизимининг мавжудлиги ва унга қўйиладиган асосий талабларни Қонун билан белгилаш;

2. Ваколатли органга замонавий рақамли ахборот технологиялари ривожланишига кўра, электрон биржа савдолари тизимига тегишли ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш бўйича талабларни белгилаш ҳуқуқини бериш.

Асос: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ–60-сон Фармони билан тасдиқланган 2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясини “Инсон қадрини улуғлаш ва фаол маҳалла йили”да амалга оширишга оид Давлат дастури 131-бандининг 3-кичик банди билан товар-хом ашё биржалари ва улар профессионал иштирокчиларининг фаолиятини давлат томонидан тартибга солишни такомиллаштириш белгиланган [5]. Бунда *электрон биржа савдо тизими бўйича аниқ мезонларни белгилаш (дастурий таъминот шаффофлиги, ахборот хавфсизлигини таъминлаш, маълумотларни қайта ишлаш бўйича замонавий марказнинг мавжудлиги ва ҳоказо)* вазифаси қўйилган.

Учинчидан, товар-хом ашё биржа аъзоларига биржа савдоларида қатнашишга рухсат олишнинг соддалаштирилган механизми, хусусан, мажбурий ўқиш ва уларнинг малакасини тасдиқлаш талаби, биржа аъзолари раҳбариятининг ишчанлик обрўсига қўйиладиган (масалан, олий, ўрта ёки ўрта махсус маълумотга эга бўлиши, судланганлик ҳолати каби) талаблар мавжуд эмаслиги:

- биржа савдоларини тартибга солиш соҳасидаги қонун ҳужжатлари талабларига риоя этмаслик;

- жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга, терроризмни ва оммавий қирғин қуролларини тарқатишни молиялаштиришга қарши курашиш соҳасидаги қонун ҳужжатлари талабларига амал қилмаслик;

- товар-хом ашё биржаларининг ишчанлик обрўсига путур етказиш;

- стратегик турдаги маҳсулотлар нархининг асоссиз ўсиши;

- “мижоз–биржа аъзоси–биржа–назорат органи” занжири бўйлаб концептуал диалогнинг йўқлиги ва шу каби ҳолатларга, ўз навбатида, Ўзбекистон Республикасининг жаҳон рейтингларидаги ўрни ва ишчанлик обрўси пасайишига, пировардида республиканинг FATF (Пул ювишга қарши молиявий чора-тадбирлар гуруҳи) санкциявий рўйхатларига киритилишига сабаб бўлиши мумкин.

Маълумот учун: 2020 йил давомида биржа аъзоларига нисбатан биржа савдоларини ўтказиш қоидаларга риоя этмаслик учун товар-хом ашё биржасининг Интизом комиссияси томонидан **470 та ҳолат** бўйича **303,3 млн** сўмлик ва 2021 йилда **436 та ҳолат** бўйича **273,3 млн** сўмлик жарима қўлланилган.

2020 йилда умумий баҳоси БҲМнинг 5 минг бараваридан юқори бўлган **6 мингдан** ортиқ битимлар тузилган ва улардан, Иқтисодий жиноятларга қарши курашиш департаментининг маълумотларига кўра, фақатгина **261 таси (4 фоизи)** бўйича шубҳали операциялар ҳақида ахборот жўнатишган.

2021 йил июнь ойида Ўзбекистон Республикаси жинойий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга, терроризмни молиялаштиришга ва оммавий қирғин қуролини тарқатишни молиялаштиришга қарши курашиш соҳасини баҳолаш мақсадида Евроосиё гуруҳининг экспертлари билан ўтган учрашувларга қатнашиш учун **12 та** биржа аъзоларининг ходимлари номзоди берилган бўлиб, учрашувларда фақат **8 та** биржа аъзоларининг ходимлари иштирок этган.

Таъкидлаш лозимки, товар-хом ашё биржаларида **1 200 тадан** ортиқ биржа аъзолари мавжуд.

Таклиф: Товар-хом ашё биржалари ва унинг профессионал иштирокчилари (биржа аъзолари) фаолиятини давлат томонидан тартибга солишни такомиллаштириш зарур. Бунда:

- ваколатли органга товар хом-ашё биржаларида фаолиятни амалга оширишга доир талабларни, биржа аъзоларининг мутахассисларига қўйиладиган малака талабларини белгилаш, уларни аттестациядан ўтказиш, малака гувоҳномалари бериш ва амал қилиш муддатини бекор қилиш ваколатини бериш;

- назорат органи томонидан халқаро тадбирларда қатнашиш учун жалб қилинганда биржа аъзоларининг мажбуриятини белгилаш;

- биржа савдоларини ўтказиш қоидаларини ваколатли орган билан келишиш;

- товар-хом ашё биржаларида ваколатли органга онлайн назоратни амалга ошириш имкониятини яратиш бўйича талабларни белгилаш;

- аттестациядан ўтмаган ёки аттестациядан ўтганлиги тўғрисида гувоҳномаси бекор қилинган биржа аъзоларига товар-хом ашё биржалари савдоларида қатнашишга рухсат бермаслик талабини белгилаш.

Асос: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ–60-сон Фармони билан тасдиқланган 2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясини “Инсон қадрини улуғлаш ва фаол маҳалла йили” да амалга оширишга оид Давлат дастури 131-бандининг 3-кичик банди билан товар-хом ашё биржалари ва унинг профессионал иштирокчиларининг фаолиятини давлат томонидан тартибга солишни такомиллаштириш белгиланган.

Бунда **ваколатли орган томонидан деривативлар, шу жумладан фьючерс савдолари билан шуғулланадиган брокерлик идораларини аккредитациялаш тизимини жорий этиш ҳамда брокерларга малакавий талабларни белгилаш** вазифаси юклатилган.

Мисол учун, Россия Федерациясининг 2011 йил 21 ноябрдаги ФЗ–325-сон Федерал қонунининг 25-моддаси биринчи қисми 17 ва 18-бандларида қуйидаги талаблар белгиланган:

“1. Россия банки:

17) уюшган савдо фаолияти соҳасида жисмоний шахсларни аттестациядан ўтказиш бўйича малака имтиҳонлари дастурларини тасдиқлайди ҳамда юридик шахсларни малака имтиҳонларини топшириш ва малака сертификатларини бериш шаклида мазкур аттестацияни ўтказишга ваколатли ташкилотлар рўйхатига киритиш шартлари ва тартибини белгилайди, бундай юридик шахсларни кўрсатилган шахслар рўйхатига киритади, малака сертификатларининг турлари ва шакллари белгилайди ҳамда аттестациядан ўтган шахслар реестрини юритади;

18) сертификатланган шахслар ушбу Федерал қонун ва унга мувофиқ қабул қилинган норматив ҳужжатлар талабларини такроран ёки қўпол равишда бузган тақдирда, малака сертификатларини бекор қилади.”

Маҳсулотларни биржа савдоларига қўйишда сотувчи тўлов ва етказиб бериш муддатини белгилайди, харидор эса ўз навбатида маҳсулотни сотувчининг шартларига асосан сотиб олади.

Бироқ товар-хом ашё биржа савдоларига маҳсулотларни қўйишда белгиланган тўловлар ва етказиб бериш муддатларини битим тузилгандан сўнг харидор ёки сотувчининг

ташаббуси билан узайтириш ёки қисқартириш ҳолатлари амалиётда учрамоқда, бу эса **коррупцион муҳит** ёки бошқа харидорлар учун **тенг бўлмаган шароитлар** яратилишига сабаб бўлмоқда.

Мазкур ҳолатларнинг олдини олиш бўйича “Ўзбекистон Республикаси товар-хом ашё биржаси” АЖда ҳисоб-китоб клиринг операцияларини ўтказиш қоидалари 97-бандига асосан, битимлар бўйича тўлов ва товарларни етказиб бериш муддатини узайтириш фақат бир марта, 10 иш кунидан ошмаган муддатга, қуйидаги ҳолларда амалга оширилиши белгиланган. Унга кўра:

- тарафларнинг ўзаро келишувига кўра;
- арбитраж комиссиясининг қарори билан;
- фавқулодда вазият юз берган тақдирда, мазкур Қоидаларнинг V бўлимига мувофиқ.

Шу билан бирга, Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 18 мартдаги 170-сон қарори билан тасдиқланган “Биржа савдоларида юқори ликвидли ва (ёки) монопол турдаги маҳсулотларни сотиш тартиби тўғрисида”ги Низомнинг 18-бандида битимлар бўйича маҳсулотни бир ойдан ортиқ муддатда кечиктирган ҳолда етказиб бериш шarti билан етказиб бериш муддати (кейинги ўринларда форвард битимлари деб юритилади) намунавий форвард шартномасини очишда сотувчи томонидан белгиланади.

Ушбу Низом талабларига риоя этилмаслиги бўйича ҳолатлар мавжуд.

Маълумот учун: Сотувчи уч ой муддатда етказиб бериш шarti билан шартнома тузиб, кейин томонлар ўртасидаги келишув асосида айрим мижозларга етказиб бериш муддатини бир ойгача қисқартирган ҳолатлар кузатилган.

Мисол учун, “Ўзбекистон Республикаси товар-хом ашё биржаси” АЖ маълумотига кўра, 2021 йил январь-октябрь ойларида “Ўзбеккўмир” АЖ томонидан **97 та** форвард битимлари бўйича муддатидан олдин юклар берилган.

Юқоридаги битимларда “Yuchi trans servis moto” МЧЖга **10 та** форвард битим бўйича **3 кун**, “Dunyo savdo DDK” МЧЖга **2 та** форвард битим бўйича **8 кун** ичида маҳсулот етказиб берилган.

Таклиф: “Биржалар ва биржа фаолияти тўғрисида”ги Қонунга етказиб бериш ёки тўлов муддатларини қисқартириш ёки узайтиришнинг рухсат этилган чегаралари бўйича нормани киритиш керак. Хусусан, “Биржалар ва биржа фаолияти тўғрисида”ги Қонуннинг “Тузилган биржа битимларининг бажарилишини таъминлаш” номли 19-моддасини қуйидаги норма билан тўлдириш мақсадга мувофиқ: **“Товар-хом ашё биржалари савдоларида тузилган битимлар бўйича тўлов ва юклар бериш муддатлари фақат бир маротаба – 10 календарь кун муддатгача узайтирилиши мумкин, бундай форс-мажор ҳолатлари мустасно”**.

Бугунги кун ҳолатига маҳсулотларни товар-хом ашё биржа савдолари орқали сотиш Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармон ва қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарорлари ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинади. Лекин мазкур қонун ҳужжатлари талабларига риоя этмаган товар-хом ашё биржалари ва уларнинг аъзоларига нисбатан жавобгарлик чоралари етарли даражада, яъни қилмишига мутаносиб жавобгарлик белгиланмаган. Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг “Рақобат тўғрисида”ги Қонуни ва товар-хом ашё биржаларида маҳсулотларни сотиш тартиби (маҳсулотни товар-хом ашё биржа савдоларига қўйиш жадвалларини мустақил ишлаб чиқмаслиги ҳамда улар биржа расмий веб-сайтида келгуси ой бошланишидан уч кун олдин жойлаштирилмаслиги, шунингдек, монополияга қарши курашиш органига тақдим этилмаслиги, бекор қилинган битимлар ҳажмлари, харидор томонидан танланмаган ёки амалга оширилган битимлар бўйича сотувчи томонидан етказиб берилмаган ҳажмлар, сотувчининг ўзи томонидан кейинги биржа савдоларига такроран қўйилмаслиги, товар-хом ашё биржа савдоларининг иштирокчилари қасддан қилинган ҳар қандай ҳаракатлари манипуляция деб ҳисобланган ва уларни амалга ошириш тақиқини бузганлиги, биржа савдоларида харид қилинган юқори ликвидли маҳсулотлар, хом ашё ва материаллар турларини сотувчи томонидан чиқариб юбориш тўлов муддатидан келиб чиққан ҳолда биржаларнинг электрон тизими орқали қатъий белгиланадиган муддатлар ва навбатлар бўйича амалга оширилмаслиги)га риоя этилмаганда **олинган асоссиз даромадлар миқдорини** белгилаш тартибининг мавжуд эмаслиги сабабли айрим ҳолларда маъмурий жавобгарликка тортиш белгиланган.

Масалан, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодекснинг 178-моддаси 1-қисмида

Монополияга қарши органга ва истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи органларга ахборот тақдим этмаслик ёки ўз вақтида тақдим этмаслик ёхуд уларга била туриб ҳақиқатга тўғри келмайдиган маълумотларни тақдим этиш – фуқароларга **базавий ҳисоблаш миқдорининг 1 бараваридан 3 бараваригача, мансабдор шахсларга эса 3 бараваридан 5 бараваригача миқдорда жарима солишга сабаб бўлиши белгиланган.**

Ёки, модданинг 6-қисмига кўра, рақобатни чеклашга олиб келадиган ёки олиб келиши мумкин бўлган ҳаракатларни келишиб олинган ҳолда содир этиш ва битимларни тузиш, шунингдек товар ёки молия бозорида устун мавқени суиистеъмол қилиш, худди шунингдек, танлов (тендер) ёки биржа савдоларига доир монополияга қарши талабларни бузиш – **фуқароларга базавий ҳисоблаш миқдорининг 3 бараваридан 5 бараваригача, мансабдор шахсларга эса – 5 бараваридан 10 бараваригача миқдорда жарима солишга сабаб бўлади [6].**

Мисол учун: Агар биржа аъзоси хато қилган бўлса, у мижознинг биржа тўловларини тўлаш бўйича қилган харажатларини қоплаши керак. Бироқ бундай ҳолларда биржа аъзоси харажатларни қопламасдан туриб ҳам фаолиятини тўхтатиши ёки ўз ташкилотининг фаолиятини тугатиши мумкин. Мижоз эса қўшимча равишда суд орқали ҳал қилиш учун вақт сарфлашига ва молиявий (кредит бўйича фоизлар, адвокат хизматлари, ходимларнинг иш ҳақи ва ҳ.к.) харажатларни ўз зиммасига олишга мажбур бўлади.

Мисол учун, 2021 йилда Ўзбекистон Республикаси Монополияга қарши курашиш қўмитасининг ҳудудий бошқармалари томонидан **106 та** иш қўзғатилиб, **6 таси** маъмурий жавобгарликка тортилди.

Таклиф: “Биржалар ва биржа фаолияти тўғрисида”ги Қонунга қуйидаларни киритиш мақсадга мувофиқ:

Рақобат ва биржа тўғрисидаги қонун ҳужжатлари бузилган тақдирда, товар-хом ашё биржалари аъзоларига ва (ёки) уларнинг мижозларига нисбатан:

- биржа савдоларида битимни амалга оширишни белгиланган тартиби бузилганлиги учун – битим суммасининг беш фоизи миқдоридан, бироқ **БҲМнинг 75 бараваридан** кўп бўлмаган миқдорда, мазкур қоидабузарлик такрор содир этилган тақдирда эса, битим суммасининг ўн фоизи миқдоридан, лекин **БҲМнинг 100 бараваридан** кўп бўлмаган миқдорда иқтисодий жазо чораларини назарда тутиш;

- қасддан нотўғри маълумот тарқатиш (тақдим этиш) йўли билан мижозларни, назорат органларини чалғитганлик учун – **БҲМнинг 200 бараваридан 300 бараваригача** миқдорда жарима солишдан иборат иқтисодий жазо чораларини белгилаш;

- товар-хом ашё биржалар аъзоларидан бири ёки бир нечтаси рақобатга оид Ўзбекистон Республикаси қонунчилигини ва ваколатли орган талабларини икки ва ундан кўп мартаба ёки кўпол равишда бузган ҳолларда уларнинг товар-хом ашё биржаларида фаолият **кўрсатишини бутунлай тақиқлаш ёки муайян муддатга чеклаш нормасини киритиш [7].**

Мисол учун: Россия Федерациясининг Жиноят кодекси 185³-моддасининг биринчи ва иккинчи қисмларида қуйидагилар белгиланган:

1. Бозорни манипуляция қилиш, яъни оммавий ахборот воситалари, шу жумладан оммавий электрон, ахборот ва телекоммуникация тармоқлари (шу жумладан, Интернет тармоғи) орқали қасддан ёлғон маълумотлар ёки молиявий воситалар, чет эл валютаси ва (ёки) товарлар билан операцияларни амалга ошириш ёки Россия Федерациясининг ички маълумотлардан ноқонуний фойдаланишга ва бозорни манипуляция қилишга қарши курашиш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари билан тақиқланган бошқа қасддан қилинган ҳаракатлар, агар бундай ноқонуний хатти-ҳаракатлар натижасида молиявий воситалар, чет эл валютаси ва (ёки) товарларнинг нархи, талаби, таклифи ёки сотиш ҳажми даражаси юқоридаги қонунга хилоф ҳаракатлар ҳисобга олинмаган ҳолда вужудга келиши мумкин бўлган даражадан тубдан фарқ қиладиган даражада ўзгарган бўлса ёки шу даражада сақланган бўлса ва бундай ҳаракатлар фуқароларга, ташкилотларга ёки давлатга катта миқдорда зарар етказган ёхуд ортиқча фойда олиш ёки катта миқёсда йўқотишларнинг олдини олиш билан боғлиқ бўлса, уч юз мингдан беш юз минг рублгача миқдорда ёки маҳкумнинг бир йилдан уч йилгача бўлган муддатда иш ҳақи ёки бошқа даромадлари миқдоридан жарима солиш ёки уч йилгача муайян лавозимларни эгаллаш ёки муайян фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқидан маҳрум қилган ҳолда ёки у сиз тўрт йилгача мажбурий меҳнат ёки тўрт йилгача озодликдан маҳрум қилиниб, эллик минг рублгача жарима ёки маҳкумнинг уч ойгача бўлган муддатда

иш ҳақи ёки бошқа даромадлари миқдорида жарима солиш ёки у сиз уч йилгача бўлган муддатга муайян лавозимларни эгаллаш ёки фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқидан маҳрум қилиш тарзида жарима қўлланилади.

2. Ушбу модданинг биринчи қисмида назарда тутилган ҳаракатлар уюшган гуруҳ томонидан ёки фуқароларга, ташкилотларга ёки давлатга ўта кўп миқдорда зарар етказган ёхуд ортиқча даромад олиш ёки зарарнинг олдини олиш билан боғлиқ ҳолда, айниқса катта миқёсда содир этилган бўлса, беш юз мингдан бир миллион рублгача миқдорда ёки маҳкумнинг икки йилдан беш йилгача бўлган муддатда иш ҳақи ёки бошқа даромадлари миқдорида жарима солиш ёки уч йилгача муайян лавозимларни эгаллаш ёки муайян фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқидан маҳрум қилган ҳолда ёки у сиз тўрт йилгача мажбурий меҳнат ёки етти йилгача озодликдан маҳрум қилиниб, бир миллион рублгача жарима ёки маҳкумнинг икки йилгача бўлган муддатда иш ҳақи ёки бошқа даромадлари миқдорида жарима солиш ёки у сиз уч йилгача бўлган муддатга муайян лавозимларни эгаллаш ёки фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқидан маҳрум қилиш тарзида жарима қўлланилади” [8].

Иқтибослар/Сноски/References

1. Давлат дастури ижроси: иқтисодиётни ривожлантириш устувор йўналишлари бўйича ярим йиллик сарҳисоб <https://strategy.uz/index.php?news=1030&lang=uz2> (мурожаат этилган муддат 18.05.2022)

2. 2021 йилнинг 21- август куни Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев тадбиркорлар билан ўтказган очиқ мулоқотидан. https://uza.uz/uz/posts/prezident-tadbirkorlar-bilan-muloqot-qildi_294629 (мурожаат этилган муддат 18.05.2022)

3. Кичик бизнес ва тадбиркорлик. <https://stat.uz/uz/> (мурожаат этилган муддат 18.05.2022).

4. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ҳузурдаги Қонунчилик муаммолари ва парламент тадқиқотлари институтининг 2021-йил 21- январдаги 06-08-27- сонли йўлланган хатга асосан, Ўзбекистон Республикаси Монополияга қарши курашиш қўмитаси томонидан 2022-йилнинг 31 январаги 03/03-15 сонли жавоб хати асосида

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ–60-сон Фармони.

6. Ўзбекистон Республикасининг 1994 йилнинг 22- сентябрда қабул қилинган “Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс” <https://lex.uz/docs/97664/>

7. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ҳузурдаги Қонунчилик муаммолари ва парламент тадқиқотлари институтининг 2021-йил 21- январдаги 06-08-27- сонли йўлланган хатга асосан, Ўзбекистон Республикаси Монополияга қарши курашиш қўмитаси томонидан 2022йилнинг 31 январаги 03/03-15 сонли жавоб хати асосида

8. http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/